

Autorka: **Olga Korobova**, Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS

KAD MARAMA POSTANE POLITIČKO ORUŽJE

Od sredine septembra se odvijaju masovni protesti u mnogim gradovima Irana. Svakog dana raste broj žrtava među civilnim stanovništvom. Kao razlog za masovno nezavoljstvo poslužila je smrt mlade iranske devojke koja nije pravilno nosila hidžab i koja je zbog toga privedena. Naravno, nije sve toliko jednostavno. Dakle, šta se zapravo dešava u Iranu?

“Recite nam nešto više o tome kako aplikacija “Gershad” zapravo funkcioniše ovde. Dakle, u suštini ona omogućava korisnicima da prijave i provere lokaciju “moralne policije” širom zemlje. Dakle, gde god da su te snage, pojavljuje se “pin drop”, jel tako? Baš tako. I ako više korisnika prijavi istu tačku u blizini iste oblasti, sve će se skupiti. Korisnici mogu da prijave lokaciju samo ako se nalaze na udaljenosti do 500 metara od nje kako bi se izbegle neželjene prijave od strane državnih službenika.”

To je odlomak [intervjuja](#) The World sa Firuzeh Mahmoudi, jedne od direktorki NVO za ljudska prava [United for Iran](#) i osnivača aplikacije [Gershad](#) koja omogućava korisnicima da provere gde se nalaze patrole tzv. moralne policije širom Irana. Ovaj intervju se pojavio na internetu nakon što su otpočeli masovni protesti izazvani smrću 22-godišnje Mahse Amini u policijskom pritvoru u glavnom gradu Irana, u Teheranu. Na današnji dan skoro 300 ljudi je ubijeno tokom protesta. Amini je zaustavila „moralna policija“ jer nije pravilno nosila hidžab 13. septembra 2022. godine. Navodno je bila odvedena u "centar za prevaspitavanje" na časove skromnosti i umrla je u bolnici tri dana kasnije. Iranska vlada insistira na tome da Amini nije bila zlostavljana u policijskom pritvoru i tvrdi da je devojka umrla od srčanog udara. Ali njena porodica tvrdi da je na njenom telu bilo modrica i drugih znakova premlaćivanja nakon što je privedena, [saopštava](#) Radio Slobodna Evropa. Dakle, da li u Iranu postoje posebna pravila za nošenje hidžaba za žene? Kakva prava i slobode uživaju iranske žene? Da li se „nepravilno“ nošenje odeće kažnjava? Šta je „moralna policija“ i zašto je za nju napravljena aplikacija? Šta je zaista prouzrokovalo masovne proteste? Da li islamska vera toliko utiče na društvo?

Da li u Iranu zaista postoje pravila oblačenja za žene?

Delimično. Član 638 [iranskog krivičnog zakonika](#), treba napomenuti da se iransko pravo zasniva na tumačenju šerijata – islamskog prava, kaže sledeće: „Svako ko izričito prekrši bilo koji verski tabu u javnosti, osim što bude kažnjen za to delo, treba da bude osuđen na zatvor od deset dana do dva meseca ili bičevan (74 udarca bičem),“ i „Napomena - žene koje se pojavljuju u javnosti bez odgovarajućeg hidžaba treba da budu zatvorene od deset dana do dva meseca ili da plate kaznu od 50.000 do 500.000 rijala“. Ali u iranskom pravu ne postoji nikakva definicija za „ispravan hidžab“. Prema društvenim normama, od žena se zahteva da pokrivaju celo telo osim lica i ruku i stopala dok su u javnosti. U praksi, to mora biti široka odeća koja pokriva celo telo, uključujući i maramu. Iako zakon ne propisuje pravila oblačenja

za muškarace, od njih se zahteva da pokrivaju svoje „privatne oblasti“, iako društvene norme nalažu nošenje dugih pantalona, a ne šorca. Uprkos društvenim normama način oblačenja nikada nije bio kodifikovan u zakonu, ali ograničenja se uspostavljaju kroz standarde koji nadgledaju policija i tzv. „moralne patrole“. Dakle, iranski zakon ne propisuje način oblačenja i ne definiše „pravilan“ hidžab, ali može da se koristi kao instrumenat represije zahvaljavajući nepreciznosti člana 638 iranskog krivičnog zakonika što otvara mogućnosti za potpuno različita tumačenja. To se zapravo i dešava. Amnesty International [saopštava](#) da iranski državljani koji smatraju da imaju dužnost i pravo da nameću vrednosti Islamske Republike uznemiravaju i napadaju žene u javnosti, a kao posledica, svakodnevno se žene i devojke suočavaju sa pojedincima koji ih tuku, nazivaju „kurvama“ i teraju ih da povuku marame kako bi potpuno prekrile kosu. U 2017. godini kazna zatvora je bila [zamenjena](#) „časovima prevaspitavanja“ u specijalnim centrima. Na takav čas je bila odvedena i Mahse Amini.

Šta je „moralna policija“?

Od iranske islamske revolucije 1979. godine, iranski zakon nalaže svim ženama u Iranu da nose hidžabe koji pokrivaju glavu i vrat i skrivaju kosu. Tokom 1980-ih su bili uspostavljene prvi Komiteti islamske revolucije koji su imali funkciju islamske verske policije u Iranu. U 2005. godini Gasht-e Ershad, Guidance Patrol ili „Patrola za savetovanje“, takođe poznata kao „moralna policija“ postala je njena organizacija naslednica. Tzv. „moralna policija“ je deo Snaga za sprovođenje zakona Islamske Republike Iran, organa koji objedinjuje nekoliko vrsta policijskih snaga u Iranu i odgovara direktno Ajatolah Ali Hamneji, vrhovnom vođi Irana. Naravno, „moralna policija“ nije zadužena samo za ispravno nošenje hidžaba. Oficiri „moralne policije“ nadgledaju i odeću muškaraca; muške frizure u zapadnjačkom stilu, druženje u javnosti između muškarca i žena, preterana šminku i nošenje svetlih boja, uske odeće, pocepane farmerke i kratke pantalone, pa čak i dečake koji šetaju sa devojka. Sve to privlači pažnju „moralne policije“. Ipak, „moralna policija“ najčešće zaustavlja žene. Jedna takva patrola se sastoji od kombija sa nekoliko muškaraca u uniformama u pratnji žena obučениh u crni čador (jednodelni ogrtač koji pokriva telo od kose do gležnjeva, nema otvor, ni prostor za ruke, kao ni dugmiće, niti bilo koje druge ukrase i koji se smatra idealnom odećom za žene u Iranu) koje stoje na javnim mestima. Postoje izvori koji navode da neki od iranskih „moralnih policajaca“ rade u civilnoj odeći kako bi ostali neprimećeni. U aprilu 2016. godine, šef policijskih snaga u Teheranu je [najavio](#) raspoređivanje dodatnih 7.000 prikrivenih službenika „moralne policije“ za sprovođenje „ispravnog islamskog ponašanja“. Dakle, jasno je zašto postoji takva aplikacija kao „Gershad“: izgleda da ljudi žele da izbegnu susret sa patrolama „moralne policije“, jer se verovatno njihova delatnost ne smatra za nešto direktno vezano za islamsku veru, pogotovo što u Iranu nije apsolutno svako musliman. Iranski zakoni dozvoljavaju hrišćanstvo i judaizam, ali postoje ljudi i drugih vera kao i ateisti.

Obavezno pokrivanje nije samo kršenje slobode izražavanja, već i slobode veroispovesti ili uverenja, jer je obavezno i za žene koje pripadaju verskim manjinama. Pored želje ljudi za slobodom postoji i druga dimenzija: „moralna policija“ ponekad izvrašava svoju dužnost na veoma brutalan način. Za sada nije jasno šta se tačno desilo Mahse Amini, ali Minority Rights [navodi](#) da su, prema podacima kojima raspolažu „moralna policija“ i slični organi koji su postojali pre nje, ubili 52 ljudi tokom vršenja svojih ovlašćenja. Prema članu 29 iranskog

Zakonika o krivičnom postupku, pored „moralne policije“, poštovanje verskih vrednosti takođe nadgledaju oficiri snaga „Basij“. Radi se o paravojnoj dobrovoljačkoj miliciji. Službenici Basij imaju ovlašćenje da hapse i izvršavaju zadatke pravosudne policije, što bi inače trebalo da bude prepušteno nezavisnom sudu.

Zašto ljudi protestuju?

Jednostavan odgovor bi bio zato što je svaki život značajan i ubistvo čoveka u pritvoru od strane snaga bezbednosti (u ovom slučaju „snaga morala“) je izazvalo nezadovoljstvo celog društva. I ne samo to. Sadašnji protesti koje je prouzrokovala smrt Mahse Amini i koji traju od 16. oktobra do danas u mnogim gradovima Irana nisu prvi u istoriji ove zemlje. Decenijama su iranske žene protestovale protiv pravila o nošenju hidžaba i kršenja njihovih osnovnih ljudskih prava, [kažu](#) eksperti UN-a. Prvi put protest protiv obaveznog nošenja hidžaba je inspirisala iranska žena Vida Movahed, poznata kao Devojka iz ulice Enghelab, koja je 27. decembra 2017. godine stajala na kontejneru za otpad u ulici Enghelab u Teheranu tokom protesta 2017–2018 godine. Ovi protesti su načelno počeli zbog ekonomskih problema u zemlji. Movahed je vezala svoj hidžab za štap i mahala njim kao zastavom. Vida je bila uhapšena sledećeg dana, ali je ubrzo puštena na slobodu. U februaru 2018. godine druga žena je bila privedena zbog slične akcije i kasnije je bila primorana da napusti zemlju. Sve do 2019. godine policija je privodila žene zbog različitih akcija vezanih za nošenje hidžaba. Neke od njih su završile u zatvoru.

Dakle, nezadovoljstvo politikom prisiljavanja žena da nose hidžab je samo jedna od činjenica kojom je stanovništvo Irana nezadovoljno. Već nekoliko godina u Iranu se [sprovode](#) tzv. kampanje „Bele srede“ protiv obaveznog pokrivanja glava za žene. Tokom protesta koji su otpočeli nakon smrti Amini mnoge žene su skidale hidžabe i spaljivale ih ili su javno šišale kosu u znak protesta. Kako bi izrazile podršku, žene širom sveta su počele da snimaju kako šišaju kosu i tako su iranski protesti dobili internacionalnu dimenziju kao protesti za prava žena. Protesti protiv prisilnog nošenja hidžaba su [zabeleženi](#) i u izveštaju Specijalnog izvestioca UN-a o stanju ljudskih prava u Iranu iz 2020. godine. Iz ovoga se vidi da je taj problem predstavljao ozbiljnu činjenicu i pre 2022. godine. U Iranu žene imaju mnoga ograničenja, kako pravne tako i društvene prirode, ali postoji statistika koja ne zahteva dugo objašnjenje: prema [podacima](#) UN-a iz 2021. godine u Iranu je nakon smrtnih presuda pogubljeno najmanje 17 žena. Iran je na vrhu liste zemalja u kojima su pogubljene žene. Tačnije, više od 172 žena je [pogubljene](#) između 2010. godine i 2021. godine.

Šta znači hidžab za iransko društvo?

U iranskom društvu hidžab ima veliko političko značenje. Iako je lako pretpostaviti da je hidžab isključivo vezan za muslimansku veru i da ljudi protestuju protiv islama, to nije tako. Teško je zamisliti, ali nekada je hidžab bio zabranjen u Iranu. U 1936. godini Reza Šah je izdao dekret poznat kao „Kašf-e hidžab“ kojim se zabranjuju svi islamski velovi, uključujući hidžab i čador, a i mnoge vrste muške tradicionalne odeće. Time je Reza hteo da podstakne Irance da usvoje

evropsku odeću u nastojanju da promoviše izgradnju jedinstvene nacije u zemlji sa mnogo plemenskih, regionalnih, verskih i klasnih varijacija u odeći. Šahova politika je imala za cilj da poveća društvenu ulogu žena kao jednu od metoda modernizacije zemlje, po ugledu na Tursku. Policiji je bilo naređeno da skidaju veo sa svake žene koja ga nosi u javnosti. Žene koje su to odbijale su bili tučene, marame i čadori su im bili pocepani, a kuće nasilno pretresane. Od tada je pitanje hidžaba postalo kontroverzno u iranskoj politici. Tokom revolucije 1970-ih godina hidžab je postao politički simbol, simbol opozicije režimu i mnoge žene iz srednje klase su počele da ga koriste kao simbol političkog aktivizma. Nakon revolucije, a neposredno nakon objave ajatolaha Homeinija iz 1979. godine kojom je nošenje hidžaba postalo obavezno na radnom mestu, iranske žene su izašle na ulice protestujući dok su ih prorevolucionarne snage napadale. Kako [objašnjava](#) Fondacija Carnegie, taj rani protest protiv nametnutih pravila oblačenja je doveo do godina socioekonomske marginalizacije žena koje su odbacivale nametanje obaveznog nošenja hidžaba. Mnoge dobro obrazovane Iranke, uključujući doktorke, medicinske sestre i učiteljice, izgubile su posao zbog učešća u tom pionirskom protestu.

Širom sveta hidžab predstavlja lični izbor žena u vezi sa muslimanskom verom. U Iranu je, međutim, hidžab pretvoren u simbol ugnjetavanja i marginalizacije. Sadašnje odbijanje nošenja hidžaba iranskih demonstranata i demonstrantkinja ne mora nužno da znači odbacivanje islama ili islamskih vrednosti, nego predstavlja bes i frustraciju ljudi, žena koje su decenijama bile lišene slobode izbora. Dakle, sadašnji iranski protesti pre svega obeležavaju težnju za osnovnim ljudskim pravima kao što su sloboda misli, savesti i veroispovesti koji su odavno zajemčeni Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima iz 1948. godine. Da li to pokazuje da je iransko društvo zaista spremno za ozbiljne promene u domenu ljudskih prava i da li će protesti 2022. godine primorati iransku vladu da te promene prihvati? Pratićemo nova dešavanja.